

РОЗДІЛ XII. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.120>

ПОНЯТТЯ І СИСТЕМА ФУНКЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Барсук М.А.,

кандидатка юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6560-1024>

Барсук М.А. Поняття і система функцій соціального захисту суддів в Україні.

Стаття присвячена уточненню актуального змісту (поняття та системи) комплексу функцій соціального захисту суддів в Україні. Автором встановлено, що функції соціального захисту суддів в Україні є цілісною системою напрямів впливу на суспільні відносини та процеси становлення належного рівня соціальної безпеки суддів шляхом застосування до них заходів соціального захисту, що застосовуються уповноваженими на це суб'єктами соціального права та відображають соціально-правовий, демократичний і економічний характер розвитку держави, враховуючи значимість соціального захисту суддів в структурі гарантій забезпечення самостійності суддів і незалежності суду в Україні. На основі критичного аналізу підходів вчених до розуміння структури функцій соціального захисту обґрунтовано позицію, що систему функцій соціального захисту суддів складають три основних групи функцій. Першу групу складають базові функції, що відображають основні напрями соціального захисту населення, сприяючи нормалізації рівня соціальної безпеки різних верств населення та підвищення рівня соціальної безпеки населення з урахуванням стану соціально-економічного розвитку держави (економічна, соціальна, політична, демографічна та інформаційна). Другу групу функцій складають функції, які позначаються на суддях, як на працівниках, котрі мають статус професійних публічних службовців (організаційна, превентивна, відновлювальна, компенсаційна, адаптаційно-стимулююча, соціально-захисна та соціально-реабілітаційна). Третя група функцій складається із напрямів впливу, які випливають з основних функцій соціального захисту, сприяючи комплексній об'єктивізації соціального захисту суддів в Україні (контрольно-профілактична, інноваційна, ідеологічна та функція прихильності). У висновках статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: система функцій соціального захисту, соціальна безпека, соціальний за-

хист, соціальні ризики, судді, функції соціального захисту.

Barsuk M.A. The concept and system of functions of social protection for judges in Ukraine.

The article aims to clarify a comprehensive understanding of social protection functions for judges in Ukraine. It explores the concept and system of these functions, which constitute an integral part of social relations and processes aimed at ensuring an appropriate level of social security for judges. The application of social protection measures by authorized subjects of social law reflects the socio-legal, democratic, and economic nature of the state's development, highlighting the significance of social protection for judges in guaranteeing their independence and the independence of the judiciary in Ukraine. Through a critical analysis of various scholarly perspectives on the structure of social protection functions, the article establishes that the system of social protection functions for judges consists of three main groups. The first group comprises the basic functions that encompass the primary areas of social protection for the population. These functions contribute to normalizing social security levels for different segments of society, taking into account the state's socioeconomic development. Key functions within this group include economic, social, political, demographic, and informational functions. The second group of functions pertains to judges as professional public servants. These functions encompass organizational, preventive, restorative, compensatory, adaptive-stimulating, social protection, and social rehabilitation functions. They recognize the specific needs and vulnerabilities of judges in their roles as employees and aim to provide the necessary support to ensure their well-being and effective performance. The third group of functions arises from the main functions of social protection and contributes to the comprehensive implementation of social protection for judges in Ukraine. These functions encompass

control and prevention, innovation, ideological, and commitment, and they further enhance judges' social protection effectiveness and scope. In conclusion, the article summarizes the findings of the study, shedding light on the concept and system of functions of social protection for judges in Ukraine.

Key words: judges, social protection functions, social protection, social risks, social security, system of social protection functions.

Постановка проблеми. Функції соціального захисту суддів в Україні є ключовою характеристикою потенціалу динамічного вияву соціального захисту, даючи «можливість скласти уявлення про його роль і призначення в контексті реалізації державою її соціальної політики» [1, с. 110], а також реалізації нею соціальної функції загалом та щодо суддів (суддів у відставці, членів їх сімей), зокрема. У зв'язку із цим, належне розуміння сутнісного змісту та структури функцій соціального захисту суддів має суттєве теоретичне та практичне значення. По-перше, комплексне розуміння таких функцій дозволяє в повній мірі осмислити актуальну роль соціального захисту суддів щодо відповідної працівників системи правосуддя України, як окремої групи населення, що потребує особливої уваги та підтримки в силу виконуваної ними функції, а також обов'язків держави щодо забезпечення незалежності суду і самостійності суддів. По-друге, критичний аналіз сутності та структури функцій соціального захисту суддів дозволяє зрозуміти те, в якій саме мірі реалізація державою соціальної функції загалом (та формування і реалізації соціальної політики зокрема) сприяє формуванню соціально безпечних умов життя суддів в державі. Отже, функції соціального захисту суддів дозволяють сформуванню актуального та загального розуміння мети, можливостей виконання завдань соціального захисту, а також ролі такого захисту у більш ширшому контексті – в аспекті соціальної політики держави та виконання нею соціальної функції. Попри це, слід констатувати, що по сьогодні функції соціального захисту суддів в Україні ще не були предметом комплексного дослідження, що ускладнює формування науково обґрунтованої площини, на якій формуватиметься реформа соціального захисту суддів в Україні.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Хоча наразі відсутніми є дослідження, присвячені з'ясуванню змісту і структури функцій соціального захисту суддів, слід зазначити, що рядом українських вчених вже широко досліджувались особливості функцій права соціального забезпечення, а також функції соціального захисту працівників, серед яких: В.В. Безусий [1], В.О. Гаврилюк [2], В.О. Журавель [3], О.І. Капітан [4, с. 44–47], К.В. Ка-

чайло [5], І.М. Кравець [6], Є.П. Купрун [7], С.М. Прилипка [8]. Наукові праці цих та інших вчених становитимуть теоретичне підґрунтя для уточнення змісту функцій соціального захисту суддів в Україні.

Отже, **метою** статті є уточнення поняття та системи функцій соціального захисту суддів в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі **завдання**: 1) на основі аналізу наукових підходів до тлумачення змісту поняття «функції соціального захисту» сформулювати визначення поняття «функції соціального захисту суддів»; 2) з'ясувати переваги і недоліки класифікації функцій соціального захисту, на підставі чого окреслити логіку побудови структури функцій соціального захисту суддів в Україні; 3) встановити основні складові елементи системи функцій соціального захисту суддів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що функції соціального захисту у феноменологічному значенні вчені переважно розкривають в якості:

1) видів (кола) діяльності уповноважених здійснювати соціальний захист суб'єктів. Наприклад, вчена О.І. Капітан вважає, що «функції соціального захисту – це коло діяльності щодо забезпечення соціального захисту людини» [4, с. 44]. Натомість українські дослідники І.М. Кравець і Я.Є. Скрипитула вважають, що функції соціального захисту є «відносно самостійними, але тісно пов'язаними між собою видами діяльності щодо соціального захисту людини, що опинилася у складній життєвій ситуації» [6, с. 21]. При цьому, на їх думку, «соціальний захист як система повинен виконувати дві основних функції – регулюючу та превентивну (запобіжну)» [6, с. 21]. Вказаний підхід відображає адміністративно-правову характеристику функцій відповідної забезпечувальної діяльності, а саме інституційний аспект функцій соціального захисту. У межах цього підходу функції соціального захисту пов'язуються із правовим статусом суб'єкта, на якого покладено обов'язки застосовувати заходи соціального захисту. Відтак, відповідний підхід є дещо обмеженим, адже залежить не від розвитку соціально-правової думки щодо природи соціального захисту, а від розвитку адміністративно-правової доктрини правового статусу відповідних суб'єктів, а також від міри відображення таких поглядів в нормах адміністративного законодавства. Саме тому, вчені виокремлюють серед функцій соціального захисту лише регулюючу та превентивну функції, які цілком очевидно не вичерпують функціональний потенціал соціального захисту;

2) комплекс (система) напрямів впливу. При цьому В.В. Безусий вважає, що такий вплив є «регулюючим». Зокрема, науковець під понят-

тям функцій соціального захисту держслужбовців пропонує розуміти «систему основних напрямів регулюючого впливу на суспільні відносини з приводу забезпечення соціально-економічних прав державних службовців і формування соціального і трудового потенціалу державної служби, які зумовлюються рівнем соціально-економічних умов, що існують у державі, та характеризують призначення соціального захисту державних службовців як засобу реалізації соціальної політики у сфері державної служби» [1, с. 112]. Натомість, українська вчена В.М. Шкода вважає, що цей вплив є «легальним» (тобто, законним). Розглядаючи зміст функцій соціального захисту працівників митних органів України вчена доходить висновку, що цими функціями «є комплекс основних напрямів легального впливу на суспільні відносини щодо забезпечення соціальної безпеки працівників митних органів, які обумовлені соціальною спрямованістю держави та виражають соціально-правове значення (роль) службово-трудової діяльності таких працівників в Україні в контексті соціально-безпекових ризиків, що виникають в умовах їх професійної діяльності» [9, с. 160]. У цілому слід погодитись із тим, що відповідні напрями ґрунтуються на нормах законодавства (є законними), а також упорядковують суспільні відносини і процеси, привносячи в них належний рівень соціальної безпеки в результаті застосування заходів соціального захисту. Що ж стосується тлумачення функцій соціального захисту в якості напрямів впливу, то такий підхід можемо вважати таким, що найбільшою мірою враховує природу таких функцій, як вияву природи відповідного соціально-правового системного явища.

Враховуючи викладене (адміністративно-правовий та соціально-правовий контекст розуміння функцій соціального захисту) зазначимо, що функції соціального захисту суддів в Україні – це цілісна система напрямів впливу на суспільні відносини і процеси стосовно забезпечення належного рівня соціальної безпеки суддів шляхом застосування до них заходів соціального захисту, які застосовуються уповноваженими на це суб'єктами соціального права та відображають соціально-правовий, демократичний і економічний характер розвитку держави, враховуючи значимість соціального захисту суддів в структурі гарантій забезпечення самостійності суддів і незалежності суду в Україні.

Уточнивши визначення поняття «функції соціального захисту суддів в Україні», можемо перейти до окреслення структури цього системного утворення. При цьому критично аналізуючи наявну наукову літературу, в якій вченими робиться спроба зобразити власне розуміння такої цілісної структури функцій соціального захисту, можемо помітити, що в цьому сенсі дотримують-

ся простого та складного підходу. У межах простого підходу вчені окреслюють фактично базові функції соціального захисту, а в рамках складного – базові та спеціальні (в окремих випадках – з подальшою їх деталізацію, в якій виокремлюються, зокрема, факультативні функції захисту).

Наприклад, О.В. Павліченко, аналізуючи зміст функцій соціального захисту жінок, доходить висновку, що такі функції «доцільно диференціювати за критерієм їх впливу на уникнення соціальних ризиків», а саме поділяючи їх на такі види: «превентивну функцію (функцію, яка виконує завдання щодо створення умов по недопущенню соціальних ризиків для жінок); відновлювальну функцію (функцію, яка дозволяє зменшити негативний вплив соціальних ризиків на життєдіяльність жінок); адаптаційно-стимулюючу функцію (функцію, яка адаптує суспільство до ринкової економіки, узгоджуючи розмежування відповідальності за наявність соціальних ризиків між державою та конкретною особою шляхом стимулювання осіб до конкретних дій з метою самостійного захисту)» [10, с. 101]. З позицією вченої слід погодитись, проте, не можна не відзначити те, що відповідний підхід в дійсності не відображає усього комплексу функцій, які вміщує система функцій соціального захисту.

Також слід відзначити, що найбільш поширеним наразі підходом до виокремлення груп функцій соціального захисту наразі можна назвати підхід, за яким вчені виокремлюють загальні та спеціальні функції. Зокрема, В.В. Безусий, досліджуючи особливості соціального захисту держслужбовців зауважує, що «загальні функції – спрямовані на соціальний захист соціально-економічних і культурних прав державних службовців як громадян України; спеціальні – спрямовані на соціальний захист їх як осіб зі специфічним правовим статусом» [1, с. 113]. Поряд із тим, на його думку, між цими групами функцій загалом відсутні будь-які протиріччя, адже «ці види завдань соціального захисту державних службовців доповнюють одна одну, сприяючи максимально повній і всебічній реалізації мети соціального захисту цієї особливої категорії працюючого населення України» [1, с. 113]. Відтак, конкретизуючи свою позицію науковець зауважує, що структуру функцій соціального захисту складають: по-перше, загальні функції соціального захисту, якими охоплено економічну, політичну, регулятивну, охоронну, демографічну, превентивну та відновлювальну; по-друге, спеціальні функції соціального захисту, до яких віднесено організаційну, соціально-захисну, інформаційну, стимулюючу та контрольну [1, с. 113-114]. При цьому В.М. Шкода додатково серед спеціальних функцій також називає: функцію підвищення рівня довіри працівників до органів публічної служби й до держави загалом; соціально-ре-

абілітаційну функцію [9, с. 162]. Таким чином, вчена справедливо розширила перелік таких функцій, адже в дійсності: по-перше, збільшення прихильності (довіри, лояльності, відданості) посадової особи органу публічної служби, в якій вона працює, а також державі створює умови, за яких особа менш схильна до девіантної поведінки (недобросовісність, зловживання владою чи впливом тощо), що мінімізує виникнення та вплив існуючих відповідних соціальних ризиків на таку особу; по-друге, соціальна реабілітація особи є однією з ключових функцій соціального захисту, що сприяє повноцінному життю особи, до якої застосовані ті чи інші заходи соціального захисту.

Поряд із тим, В.М. Шкодою, на нашу думку, непоміченим залишилось те, що пропонується вченою функція підвищення рівня довіри працівників до органів публічної служби й до держави загалом в дійсності є не окремою функцією соціального захисту. Вона є специфічним проявом неназваної раніше «функції прихильності». Іншою стороною такої функції є сприяння збільшенню довіри суспільства до держави, а також збільшення авторитету посади, що корелюється публічною довірою до такої посади (та до органу публічної служби, в якому ця посада передбачена).

Розглядаючи підходи до виокремлення основних функцій соціального захисту неможливо проігнорувати також інтерпретаційний підхід, який навела у своїй науковій розвідці Є.П. Купрун. Українська вчена вважає, що функції соціального захисту (на прикладі захисту працівників органів прокуратури) поділяються на такі групи: 1) загальні функції соціального захисту, котрі «відображають основні напрями соціального захисту громадян України (напрями стабілізації стану соціальної безпеки), якими обов'язково повинні бути вказані працівники, а саме: економічна функція; соціальна функція; політична функція; демографічна функція» [7, с. 112]; 2) основні функції соціального захисту, котрі застосовуються до відповідного кола працівників (працівників прокуратури), «відображаючи її концептуальну та практичну сутність і призначення (без них відповідна діяльність не може вважатись такою, що є в повній мірі соціальним захистом)», а саме: захисна, стимулююча, компенсаційна (врівноважуюча) [7, с. 112–114]; 3) факультативні функції соціального захисту, що «впливають з основних функцій соціального захисту та сприяють підвищенню ефективності об'єктивації таких функцій», а саме: контрольно-профілактична, інноваційна, ідеологічна [7, с. 114–115].

Відтак, враховуючи викладене, доходимо висновку, що систему функцій соціального захисту суддів складають такі групи функцій:

1. Група загальних функцій соціального захисту суддів, систему яких функцій складають: 1) економічна функція, що забезпечує справедливу винагороду за суддівську та фінансову безпеку, що є важливим аспектом соціальної безпеки; 2) соціальна функція, яка сприяє добробуту та балансу між роботою та особистим життям судді, уможливує повноцінне життя судді в процесі реалізації ним соціальних, культурних та інших суб'єктивних прав; 3) політична функція, котра забезпечує незалежність і добросовісність судової влади, не допускаючи ситуацій, коли: зміна політичної влади може негативним чином позначитись на соціальній безпеці суддів; соціальна безпека суддів буде залежати від їх ставлення до політичної влади держави чи до певної політичної ідеології; 4) демографічна функція спрямована на вирішення конкретних потреб і проблем, з якими стикаються судді, а саме мінімізуючи ризики ранньої смерті, зменшення потенціалу реалізації права на материнство (батьківство) тощо; 5) інформаційна функція, що сприяє збільшенню обізнаності суддів про свої соціальні права, можливості їх реалізації та захисту (включно із інформацією про підстави, умови реалізації права на соціальний захист).

2. Група базових функцій соціального захисту суддів, а саме: 1) організаційну функцію, що сприяє створенню та підтриманню існування системи соціального захисту суддів в Україні, а також спроможності суддів (щонайперше в рамках суддівського самоврядування) впливати на засади і особливості функціонування цієї системи; 2) профілактичну (превентивну) функцію, що зосереджена на передбаченні та пом'якшенні потенційних соціальних ризиків, з якими можуть зіткнутися судді, а також посилення негативного ефекту існуючих соціальних ризиків, які не можна усунути; 3) відновлювальну функцію, яка на відміну від превентивної, спрямована на подолання та мінімізацію негативних наслідків соціальних ризиків, з якими вже зіткнулися судді; 4) компенсаційну функцію, яка на відміну від відновлювальної, враховуючи, що відповідні втрати судді в результаті впливу на нього соціальних ризиків не можуть бути поновлені, сприяє компенсуванню цих втрат (шкоди); 5) адаптаційно-стимулюючу функцію, яка спрямована на підготовку суддів і суспільства до викликів, які ставить перед собою динамічне соціально-економічне середовище; 6) соціально-захисну функцію, що забезпечує отримання суддями всебічної підтримки для задоволення їхніх соціально-економічних потреб; 7) соціально-реабілітаційну функцію, яка спрямована на відновлення соціального буття та інтеграції суддів у суспільство після соціальних ризиків або несприятливих подій, з якими вони вимушені були зіткнутись.

3. Група факультативних функцій соціального захисту суддів, якою охоплено: 1) контрольно-профілактичну функцію, що спрямована на створення механізмів моніторингу та регулювання реалізації заходів соціального захисту суддів; 2) інноваційну функцію, котра забезпечує належну адаптивність та прогресивність у сфері соціального захисту суддів; 3) функцію прихильності (розкрита в рамках цієї наукової розвідки); 4) ідеологічну функцію, що узгоджує систему соціального захисту суддів із засадничими ідеями справедливості, чесності, а також рівності.

Висновки. Судді виконують унікальну роль в процесі розбудови держави в якості правової, демократичної та соціальної, й тому держава, котра прямує цим напрямом повинна гарантувати суддям незалежність і самостійність, що є відповідно ключовими умовами ефективного правосуддя, а отже – панування права у суспільстві та державі. При цьому судді спроможні виконувати таку роль тоді, коли їх професійне та особисте життя буде характеризуватись належним рівнем соціальної безпеки, що актуалізує в контексті триваючої судово-правової реформи питання оптимізації соціального захисту суддів, як громадян, як працівників, а також, як професійних публічних службовців зі статусом судді. Ефективність такої реформи можна констатувати щонайперше тоді, коли удосконаленою буде функціональна характеристика соціального захисту суддів в Україні. Разом із тим, у процесі цієї реформи слід мати на увазі, що систему функцій соціального захисту складають три групи функцій. По-перше, це загальні функції, що узгоджують сферу соціального захисту суддів в Україні з основними завданнями соціального захисту населення у цілому. Ці функції спрямовані на нормалізацію поточного рівня соціального захисту для різних верств суспільства, особливо тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах і вразливих соціальних ситуаціях. Відтак, загальні функції сприяють підвищенню загального рівня соціальної безпеки, враховуючи розвиток соціально-правової доктрини, а також можливості використання різних ресурсів для оптимізації існуючої системи соціального захисту в країні. По-друге, це базові функції соціального захисту суддів, як працівників з особливим трудовим статусом професійного публічного службовця. Тобто, ці функції враховуючи специфічну професійну та соціальну вразливість суддів, як службовців у системі правосуддя України, передбачають застосування до суддів адаптивних спеціальних заходів, що сприятимуть встановлення нормального рівня соціальної безпеки суддів. Таким чином, без цих функцій ефективність соціального захисту суддів не може бути повною мірою реалізована, що перешкоджає досягненню постав-

лених перед ним завдань. По-третє, це факультативні функції, які обумовлюють застосування додаткових заходів, які впливають із основних функцій соціального захисту, що забезпечують комплексне здійснення заходів соціального захисту суддів в Україні. Отже, можемо дійти висновку, що загальні та базові функції соціального захисту є основними функціями соціального захисту, а факультативні – додатковими функціями соціального захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безусий В.В. Функції соціального захисту державних службовців. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3 (65). С. 109–115. doi:10.32840/1813-338X-2019-3-18.
2. Гаврилук В.О. Функції соціального захисту працівників публічної служби. *Соціальне право*. 2020. № 2. С. 29–34. doi:10.37440/soclaw.2020.02.05.
3. Журавель В.О. Зміст функцій правового регулювання соціального захисту працівників судової системи. *Юридична наука*. 2019. Т. 2, № 12 (102). С. 107–116.
4. Капітан О.І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів: дис. ... д-ра філос.: 081. Львів, 2020. 227 с.
5. Качайло К.В., Чеботарьов М.К. Функції соціального захисту. *Актуальні проблеми соціального розвитку в суспільстві змін: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27–29 квітня 2023 р.)*. Харків: НТУ «ХПІ», 2023. С. 78–80.
6. Кравець І.М., Скрипитула Я.Є. Сутність соціального захисту населення та його складові в Україні. *Економічне зростання: стратегія, напрями і пріоритети: зб матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12 травня 2018 р.)*. Запоріжжя: СІЕУ, 2018. С. 21–25.
7. Купрун Є.П. Функції соціального захисту працівників органів прокуратури України. *Вересневі наукові зібрання – 2022: зб. тез доповідей учасн. ХCVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 19 вересня 2022 р.)*. Київ: el-conf, 2022. С. 112–116.
8. Прилипко С.М. До питання визначення функцій права соціального забезпечення. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95. С. 43–47.
9. Шкода В.М. Функції соціального захисту працівників митних органів. *Соціальне право*. 2021. № 3. С.126–131. doi:10.32751/2617-5967-2021-03-18.
10. Павліченко О.В. Доктрина соціального захисту жінок в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 392 с.